

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ОМУЪЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ В Г. ПЕНДЖИКЕНТ

ПАЁМИ ДОНИШКАДА ВЕСТНИК ИНСТИТУТА HERALD OF INSTITUTE

НАШРИ МАХСУС / СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК / SPECIAL EDITION

БО ҲАМКОРӢ БО ТАХРИРИЯТИ МАҚАЛЛАҲОИ ИЛМӢ-
ПАЖӢҲИШИИ “АНВОРИ ИЛМ” ВА “ТАФАККУРИ ТАЪРИХ”

СОВМЕСТНО С РЕДАКЦИЕЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ЖУРНАЛОВ «АНВОРИ ИЛМ» И
«ТАФАККУРИ ТАЪРИХ»

IN COLLABORATION WITH THE EDITORIAL STAFF OF THE
RESEARCH JOURNALS "ANVORI ILM" AND "TAFAKKURI
TARIKH"

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ**

МАВОДИ

анҷумани илмӣ-амалии байналмилалӣ “Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халқҳои Осиёи Миёна”, дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, ба муносибати 60 солагии доктори фанҳои таърих, профессор Вохидов Шодмон Хусейнович

МАТЕРИАЛЫ

научно-практической международной конференции “Актуальные проблемы истории, истории культуры, историографии и источниковедения истории народов Средней Азии” в Таджикском педагогическом институте в городе Пенджикент, в честь 60-летия доктора исторических наук, профессора Вохидова Шодмона Хусейновича

MATERIALS

scientific-practical international conference "Actual problems of history, cultural history, historiography and source study of the history of the peoples of Central Asia" at the Tajik Pedagogical Institute in the city of Penjikent, in honor of the 60th anniversary of Doctor of Historical Sciences, Professor Vohidov Shodmon Khuseinovich

Панҷакент - 2021

МАВОДИ анчумани илмӣ-амалии байналмилалӣ “Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халқҳои Осиёи Миёна”, дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, ба муносибати 60 солагии доктори фанҳои таърих, профессор Воҳидов Шодмон Ҳусейнович – Панҷакент, 2021. – 884 с.

Ҳайати таҳрирӣ/Редакционная коллегия:

Ансорӣ М.Қ. – раис, Аханов Б.Ф. (Қазоқистон), Петрусеевич А.А., Эркинов А. С., Пулатов М.Э., (Ўзбекистон), Воҳидов Ш.Х. (муҳаррири масъул), Шарифова Г.Х. (муовини раис ва котиби масъул), Абдуллоев Ш. У., Мақсудов З.О., Ансорӣ М.М., Комилов А., Исроилов С., Худойназаров М., Сирочзода Ф., Салихов Н., Турсунов Н., Ғаффоров Ш. С. Холиқова Р.Э. Эшов Б.(Ўзбекистон)

Муқарризон:

Қурбонов Ш., номзади улуми таърих, профессор (Тоҷикистон)
Турсунов С. доктори улуми таърих, профессор (Ўзбекистон)
Холиқова Р., доктори улуми таърих, профессор (Ўзбекистон)

Баъзе фикр ва хулосаҳои дар маҷмӯа омада бо нуқтаи назари таҳририят созгор наомаданаҷ мумкин аст. Барои дурустии иқтибос, ҳавола ва пайнавиштҳо дараҷаи илмӣ, услуб ва баёни мақолаҳо муаллифҳо масъуланд.

Мнение редколлегии не всегда совпадает с мнением авторов. За достоверность цитат и ссылок, научный уровень, стилистику статей ответственные авторы.

The opinion of the editorial board does not always coincide with the opinion of the authors. Authors are responsible for the reliability of citations and references, the scientific level, and the style of articles.

Дар асоси қарори Шӯрои олимони Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент ба нашр тавсия дода шуд (суратчаласаи № 10 аз 28 декабри соли 2021).

© ДОТП, “Паёми донишкада”, “Анвори илм”,
“Тафаккури таърих” соли 2021.

10. Тронянская С.Л. Основы компетентностного подхода в высшем образовании, Учебное пособие для студентов магистратуры психоло-педагогических направлений подготовки. Издательский центр «Удмуртский университет».-2016.

11. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет – журнал «Эймос».-2005.-12 декабря.
<http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.

БУХОРО ВОҲАСИ ТУРАР-ЖОЙЛАРИ

Умаров Бахтишод –Бухоро (Ўзбекистон)

Турар-жой яшаш маскани, оила истиқомат қиладиган уй, оиланинг маиший ҳаёти ўтадиган муҳит. Турар-жойлар меъморчилиги энг кўп тарқалган иншоот тури бўлиб, бошқа турдаги иншоотларнинг шаклланиши ва ривожланишини кўп жиҳатдан белгилаб берган. Турар-жойнинг ташқи ва ички шакллари, турлари ва кўриниши жиҳатидан хилма-хиллиги иқлим, табиий географик шароит, ижтимоий муносабатлар хусусияти, иқтисодий моддий турмуш даражасига боғлиқ ҳолда ривожланиб борган. Халқларнинг анъанавий турар-жойлари қурилиши ва у билан боғлиқ масалалар илмий тадқиқи этнология фанининг долзарб мавзуларидан биридир.

Ўзбекистон инсоният тарихидаги энг қадимги цивилизация ўчоқларидан бири ҳисобланади. Бу ерда яшаб ўтган аҳоли азалдан деҳқончилик, чорвачилик, хунармандчилик ва савдо билан шуғулланиб келган.

Этнология фанида аҳоли турар-жойлари моддий маданиятнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Ҳар бир халқнинг турар-жой қуриш услуби ўзига хос жиҳатлари билан ажралиб туради ва мураккаб маданий-хўжалик комплексини ташкил этади. Маълумки, халқлар турар-жойларни қуриш жараёнида аҳоли турмуш тарзининг қуйидаги жиҳатлари ҳисобга олинган:

- табиий шароитлар
- хўжалик юритиш шакли
- техниканинг ривожланиш даражаси
- оила ва оилавий хўжалик тизимининг ҳолати
- синфий муносабатлар, яъни мулкдорлик ҳолати
- ижтимоий урф-одатлар, хатто халқнинг эстетик диди ва диний-сеҳргарлик

эътиқодлари.

Бухоро ва Хоразм шаҳар ҳудудидаги турар-жойларнинг қурилишида баъзи бир ўзига хослик сақланса-да, умумий ягона меъморчилик типи ҳам кенг тарқалган. Турар-жой қурилишида маҳаллий хом-ашёлардан фойдаланилган, булар ғишт (хом ёки пиширилган), пахса, гувала, қамишдан ясалган чим тўшама ва маҳаллий ёғочлар эди. Воҳа аҳолиси деворларни қуришда кўп ҳолларда пахса, хом ғишт ва гувалалардан фойдаланишган. Турар-жойларнинг деворларини ёғочдан кўтариб, уни гувала ёки кесак билан тўлдиришган, кейин эса сомонли лой билан суваб чиқишган, унинг том қисмига ҳам ёғоч болорлар ташлаб, ундан сўнг қўлда терилган қамиш тўшамаси билан ёпилган, унинг уст қисмига лух (камишнинг асоси) бир хил қалинликда ёйиб чиқилган ва сўнггида уни сомонли лой сувоқ билан сувашган¹. Бундай қурилиш услуби Бухоро ва Хоразм иқлими учун жуда аст қотган ва хона ичидаги ҳавони ёзда салқин қишда эса иссиқ сақлашга ёрдам берган.

¹ Ремпель Л.И. Далекое и близкое. Бухарские записи Т.: Изд. Лит. и искусства, 1981. ,с 121

Бухоро ҳудудида уйлар синч деворлар асосида қурилган. Баъзи ҳолларда икки қаторли синч девор билан қуришган бу эса ўз навбатида зилзила бўлган ҳолларда уйнинг мустаҳкам туришига замин бўлган. Шунинг учун халқ орасида “синч девор – тинч девор, деган ибора келиб чиққан¹.

Бухоро ва Хоразм шаҳар турар–жойларнинг кўриниши ва катта- кичиклиги ижтимоий келиб чиқиши ва мулкдорнинг ҳолатига боғлиқ бўлиб, қишлоқ турар–жойларидан кескин фарқ қилган. Бухоро ва Хоразмда аҳоли Турар-жойлари қуришда ёзда жуда иссиқ ва кишда совуқ об-хаво жихатлари ҳисобга олинган. Ёзги уйлар хоналари нисбатан баландроқ ва кенгроқ қилиб қурилган, эшик эса шимол томонга қараган². Қишки хоналар одатда ёзги хоналарнинг рўпарасида жойлашган чиқиш эшиги Бухорода жануб томонда бўлган, Хоразмда эса ёзги хоналар шимол томондан чиқилган. Қишки хоналар баландлиги ёзги хоналарга нисбатан паст бўлиб уйларнинг тез исишини таъминлаган. Турар-жойларнинг том қисми бир–бирига нисбатан паст–баланд бўлиб, ёз пайти шамол айланиши учун қулайлик яратган. Уйларнинг хоналари кўпинча икки эшикли бўлиб, юкори қисмида кичик дарча ажратилган ва уни ганч ёки ёғоч панжара билан тўсиб қўйилган, унинг вазифаси ёзда юкорига кўтарилган иссиқ хаво оқимини чикариш ва хонани ёритиш эди.

Бухорода девор билан ўралган ҳовлиларда одатда кўча ва қўшни томондан дераза қўйилмаган. Бой-бадавлат хонадон ҳовлилари икки қисмга ажратилган, Бухорода “дарун” (аёллар қисми) “берун” (эркаклар қисми)³, Хоразмда эса “ичан-ҳаули” (ичкари аёллар қисми), “дишан–ҳаули” (ташқари эркаклар қисми) деб номланган. Барча турар-жой ва хўжалик хоналарининг деразалари ичкари томонга қаратилган, болалар ва аёллар учун ичкари ҳовли, ҳамда номаҳрам эркаклар ва меҳмонлар учун меҳмонхона тарзида ҳашаматли хоналардан иборат ташқари ҳовлига бўлинган.

Воҳада оддий аҳолининг турар–жой қурилишидаги энг кўп тарқалган уй кўринишларидан бири бу икки хонали уйлар, яъни бир даҳлиз ва катта хонадан, айрим ҳолларда эса кичик даҳлиз ва иккита катта хоналик уйлар бўлган⁴. Бундай уй – жойларнинг олди одатда Хоразмда айвонли қилиб қурилган. Бухоро шаҳрининг турар–жойлари қурилишида, “берун” ва “дарун” қисмларига жуда катта эътибор берилган. “Берун” икки қаватли, яъни уйнинг пастки биринчи қаватида–эшакни сақлаш учун хона (хархона) агар уй чеккароқ ҳудудда жойлашган бўлса, бордию шаҳар марказида бўлса омборхона вазифасини бажарган. У ердан иккинчи қаватга олиб чиқадиган зина жойлашган, зина орқали эса ғиштдан терилган ҳовлига чиқилган ва ҳовлининг тўғрисида меҳмонлар учун меҳмонхона жойлашган. Даруннинг таркибида: шимол томонга жойлашган ёзги хона ва кириш пештоқи билан даҳлиз ва мадон жойлашган. Ҳовлининг икки томонида эса хўжалик юмушлари учун фойдаланиладиган хоналар, ошхона ва унинг ёнида узун айвон жойлашган⁵. Уйда ишлаб чиқарувчи катта Ҳунармандларнинг ҳовли “берун” қисмида бир қаватли устахона, айвон унинг остида омбор жойлашган.

¹ Сухарева О. А., Турсунов Н. О. Из истории городских и сельских поселений Средней Азии второй половины XIX начала XX в. /Жилища народов Средней Азии и Казахстана .М., 1982. — С. 32

² Воронина В. Л. Жилища народов Средней Азии и климат//Жилища народов Средней Азии и Казахстана. М., 1982. – С. 96.

³ Ремпель Л.И. Далекое и близкое. Бухарские записи Т.: Изд. Лит. и искусства, 1981. с 119

⁴ Сухарева О. А., Турсунов Н. О. Из истории городских и сельских поселений Средней Азии второй половины XIX — начала XX в. /Жилища народов Средней Азии и Казахстана М., 1982. — С. 40

⁵ Ханьков Н.В. Описание Бухарского ханства. Спбю.,1843. С. 49

Воҳада асосий эътибор айвонлар қурулишига аратилган, айвоннинг юқори ва пастки устунлари чиройли нақшинкор қилиб безатилган¹. Айвонларнинг бурчак қисмларида қурилган кичик хоналар нафақат хўжалик юмушлари вазифасини ўтаган балки, айвонларнинг мустақамлигини ҳам таъминлаган.

Бухоро ва Хоразм аҳолиси турар-жойлари қурилиши ўзига хослик ва ўхшашлик жиҳатлари узоқ давр мобайнида бу икки халқ орасида ўзаро ижтимоий–иқтисодий ва маданий алоқоларнинг мавжудлиги таъсирида ривожланган. Кишлоқ хўжалиги тармоқларининг кенгайиши, товар-пул муносабатлари ва иқтисодий алоқалар бошка мамлакатлар билан йулга қуйилганлиги, хонликлардаги хўжаликларнинг ривожланиши ҳамда марказий ҳокимиятнинг мустаққаланиши шаҳарларнинг юқсалишига олиб келди.

Айрим бизгача етиб келган оғзаки малумотларга асосланган ҳолда Хоразм ва Бухоро ҳудудларида турар-жой биноларининг эвалуцион жараёнига тўхталиб ўтсак. Юқорида келтириб ўтилгандек ёғоч, тупроқ уйғунлигига эришгач дастлаб оддий тўртбурчак турар-жой бинолари қурилган. Унда инсонлар билан бир қаторда уларнинг уй ҳайвонлари ҳам яшашган. Ушбу турар-жой биносининг элементлари ташқи деворлар, кириб чиқиш учун эшик, уйнинг марказида олов ёниш учун ўчоги ва унинг тепасида (ёпмасида), яни томда туйник бўган. Маълум вақт ўтгандан кейин инсонларнинг онги турмуш тарзи ривожланиши билан турар-жойларда ҳам ўзгаришлар бўлган. Уларда дастлаб уйнинг ичкарасида қўшимча девор пайдо бўлган. Бу деворнинг вазифаси уйнинг ётадигон ва ўтирадиган ҳудудларни ажратишдан иборат болган. Йиллар ўтгач бу деворларнинг сони ҳам ошиб борган, эндиликда улар нафақат ухлаш ва яшаш балки оила азоларини ва уй ҳайвонларини бир бирларидан ажратиш, овқатланиш, яшаш, дам олиш ҳудудларига ажратилган. Яна бироз маълум вақтдан кейин хоналар таркиби ташкил топди. Қуйидаги Шуни такидлаб ўтиш зарурки ҳозирда ҳам ушбу одий тархли уйлардан унумли фойдалинилмоқда. Улардан тоғли ҳудудларда ёки чекка ҳудудларда йилнинг бирор бир мавсумда вақтинчалик ҳаёт кечиришлари учун бунёд этилмоқда.

BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA YUTUQ VA MUOMMOLAR

Utayeva Feruza Xolmamatovna
Buxoro Davlat Universiteti (O'zbekiston)

ANNOTATSIYA: Maqolada Buxoroda to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish, ichki va xorijiy investitsiyalardan samarali foydalanish, to'qimachilik sanoatining mustaqillik yillarida rivojlanishi, to'qimachilik korxonasi xalqaro talablarga mos keladigan trikotaj buyumlarni ishlab chiqarishni haqidagi ma'lumotlar manbalar va matbuot materiallari asosida tahlil etiladi.

В статье анализируются данные о стремительном развитии текстильной и швейной промышленности Бухары, эффективном использовании внутренних и иностранных инвестиций, развитии текстильной промышленности за годы независимости, производстве трикотажных изделий в соответствии с международными стандартами даны.

The article analyzes the data on the rapid development of the textile and garment industry in Bukhara, the effective use of domestic and foreign investment, the development of the

¹ Поездка из Орска в Хиву и обратно, совершенная в 1740–1741 гг. Гладышевым и Муравиным. Изд. Я. В. Изд. Я. В. Ханькова. Спб., 1851. с.73

МАСОИЛИ МУБРАМИ ТАЪРИХ, ТАЪРИХИ МАДАНИЯТ, ТАЪРИХНИГОРӢ ВА МАНБАЪШИНОСИИ ТАЪРИХИ ХАЛҚҲОИ ОСИЁИ МИЁНА/ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ, ИСТОРИИ КУЛЬТУРЫ, ИСТОРИОГРАФИИ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЯ ИСТОРИИ НАРОДОВСРЕДНЕЙ АЗИИ/ TOPICAL PROBLEMS OF THE HISTORY, CULTURAL HISTORY, HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES OF THE HISTORY OF THE PEOPLE OF CENTRAL ASIA

		Л.Н.ГУМИЛЕВ ЭТНОГЕНЕЗ ВА БИОСФЕРАИ ЗАМИН (ПЕРОМУНИ СИННУ СОЛИ МИЛЛАТ Ё УСУЛИ МУАЙЯНСОЗИИ ИНКИШОФИ ХАЛҚИЯТ ВА ЧАРО АБАДИЯТ НАСИБИ ОНҲО НАХОҲАД ШУД - ДАР ҚАРИЯИ ЗАМОН ВА ТАЪРИХ)	
162.	Темирова Гулирухсор	ТУРКИСТОН ҲАҚИДА МУДАРРИСЛАР ТАРИХИ	644
163.	Темирова Мунира Амиркуловна	ЭСКИ ТЕРМИЗ СИМОБКЎЗАЧАЛАРИНИНГ ТИПОЛОГИЯСИ	646
164.	Темиров Фаррух Умедович	САДРИДДИН АЙНИЙНИНГ ИЛМИЙ-ИЖОДИЙ ҲАҚИДА - ЗАМОНДОШЛАРИ ХОТИРАСИДА	649
165.	Толибжонов Азиз	АБДУКАДЫР ШАКУРИ - ПЕРЕДОВОЙ ПРОСВЕТИТЕЛЬ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	653
166.	To'rayev A.I., Hayotov F.U.	XOTUN PODSHOH AYOL SIYUMOSIDAGI QANRAMON	657
167.	Тўраев А.И.	ЎҒУЗ ТУРКМАНЛАРИ ЖОЙЛАШУВИ ВА ЭТНИК ТАРИХИГА БИР НАЗАР	660
168.	To'rayeva Guli Bahriddinovna	TURKISTON TO'PLAMI - NOYOV BIBLIOGRAFIK ASAR	662
169.	Тўраева Гули Бахриддиновна	Г. МЕЙЕНДОРФНИНГ “ОРЕНБУРГДАН БУХОРОГА САЁҲАТ” АСАРИ - БУХОРО АМИРЛИГИ ТАРИХИГА ДОИР ҚИММАТЛИ МАНБА	665
170.	Turdiyev Bekruz Sobirovich	UZBEKISTAN - TAJIKISTAN: ON THE WAY TO A NEW STRATEGIC PARTNERSHIP	669
171.	Tursunqulov Sanjar Dilmurod o'g'li	XX-CENTURY 1900-1960 SPANISH LITERATURE	671
172.	Турсунов Назирҷон Очилович, Исомитдинов Жорабек Бобобекович	ИНЪИКОСИ БАЪЗЕ ВОҚЕЪАҲОИ ИҚТИМОИВУ СИЁСӢ ВА ЭТНИКИЙ МИНТАҚАҲОИ МУХТАЛИФИ ТОҶИКИСТОН АЗ ҶОНИБИ ОЛИМОНИ РУС ДАР ИБТИДОИ СОЛҲОИ 90-УМИ АСРИ XX	675
173.	Турсунов Назирҷон Очилович, Шарипов Муҳаммад Маъруфович	РИСОЛАИ «ОДОБ-УЛ-ҲАРБ ВА-Ш- ШУҶОАТ» - И ФАХРИДДИН МУБОРАКШОҲ - САРЧАШМАИ ТАЪРИХӢ РОҶЕЪ БА ИЛМИ ҲАРБ ВА САНЪАТИ ҲАРБИИ ТОҶИКОН	679